

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ & ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης

Πανεπιστημίου Αθηνών

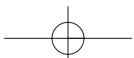
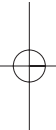
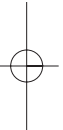
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

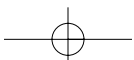
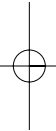
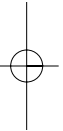
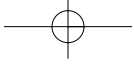
Robin Cohen

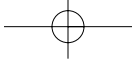

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΖΗΣΗ

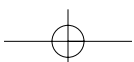
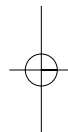
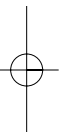
Σειρά Ειδικών Μελετών της Μετανάστευσης & Διασποράς **No 1**

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού,
καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο χωρίς σχετι-
κή άδεια του Εκδότη.

Τίτλος πρωτοτύπου:
Global Diasporas

Copyright © Robin Cohen 1997
by UCL Press

Reprinted 1999

Reprinted 2001
by Routledge, 11 New Fetter Lane, London,
EC4P 4EE

ISBNs: 1-85728-207-8
1-85728-208-6

ISBN: 960-02-1660-6

Copyright © ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ
Νικηταρά 2, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 210-38.22.496, 210-38.38.020
Fax: 210-38.09.150

DTP:
MENDOR
Τηλ.: 210-27.23.094-5
Fax: 210-27.23.698

Εκτύπωση - βιβλιοδεσία:
ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΑΤΤΙΚΗΣ Α.Ε.
Τηλ.: 210-24.03.850
Fax: 210-24.03.852

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ & ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης
Πανεπιστημίου Αθηνών

Robin Cohen

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

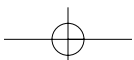
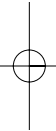
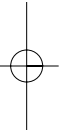
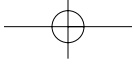
Μετάφραση:
Τίνα Πλυτά

*Επιστημονική Επιμέλεια
και Εποπτεία της σειράς μελετών
«Μετανάστευση και Διασπορά»:*

Νικόλαος Τάτσης
Αντώνης Κόντης
Ηλέκτρα Πετράκου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΑΘΗΝΑ 2003

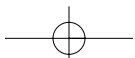
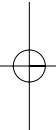
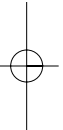
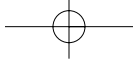

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Σημείωμα για τη νέα εκδοτική σειρά	11
Πρόλογος, από τους Ν. Τάτση και Α. Κόντη	13
“Επιλύοντας το παράδοξο του Οδυσσέα”: πρόλογος του συγγραφέα στην ελληνική έκδοση	21
Ευχαριστίες	25
Κατάλογος πινάκων	27
Εισαγωγή	29
1. Κλασικές έννοιες διασποράς: υπερβαίνοντας την εβραϊκή παράδοση	35
Η “Βαβυλώνα” ως τόπος καταπίεσης	37
Η “Βαβυλώνα” ως τόπος δημιουργικότητας	39
Η εβραϊκή διασπορά και ο χριστιανισμός	42
Η εβραϊκή διασπορά και το Ισλάμ	48
Η μοίρα των εβραίων Ασκενάζι	54
Συμπεράσματα από την εβραϊκή παράδοση διασποράς	62
Συμπέρασμα	70
2. Διασπορά εξαιτίας διωγμού: Αφρικανοί και Αρμένιοι	83
Προέλευση της αφρικανικής διασποράς	86
Η αφρικανική διασπορά: πατρίδα και επιστροφή	89
Άλλες όψεις της αφρικανικής διασποράς	95
Η δημιουργία της αρμενικής διασποράς	99
Μετά τις σφαγές: οι Αρμένιοι στην πατρίδα και στο εξωτερικό	104
Η Σοβιετική Αρμενία και μετά	112

Συμπέρασμα	115
3. Εργατική και αποικιακή διασπορά:	
Ινδοί και Βρετανοί	123
Νέο σύστημα δουλείας;.....	126
Τα τραγούδια του <i>Ραμαγιάνα</i> και οι πολιτικές συνέπειες.....	130
Περιπτώσεις αποικιακής διασποράς.....	136
Η εγκατάσταση της βρετανικής αυτοκρατορίας	138
Το τέλος της διασποράς των κτήσεων	146
Συμπέρασμα	153
4. Εμπορική διασπορά: Κινέζοι και Λιβανέζοι	165
Η δημιουργία της κινεζικής διασποράς	167
Οι Κινέζοι ως μειονότητες	174
Η μεγάλη λιβανέζικη αποδημία	180
Η λιβανέζικη διασπορά: πεταλούδες και κάμπιες	186
Συμπέρασμα: εθνοτικοί επιχειρηματίες και εμπορική διασπορά	190
5. Περιπτώσεις διασποράς και οι πατρίδες τους:	
Σιχ και σιωνιστές	199
Η καταγωγή της διασποράς των Σιχ	201
Σιχ: το θέλγητρο της πατρίδας.....	207
Μπορεί το Ισραήλ να γίνει ένα “κανονικό” κράτος;.....	213
Το Ισραήλ και η διασπορά.....	217
Συμπέρασμα	227
6. Πολιτισμική διασπορά: η περίπτωση της Καραϊβικής	235
Μεταμοντέρνες απόψεις περί διασποράς.....	237
Ταξιδιάρικοι πολιτισμοί, ταξιδιάρικα έθνη	244
Καραϊβική: μετανάστευση και διασπορά.....	249
Οι λαοί της Καραϊβικής ως πολιτισμική διασπορά.....	258
Συμπέρασμα	269

7. Η διασπορά στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.....	277
Σχετικές όψεις της παγκοσμιοποίησης.....	279
Μια παγκόσμια οικονομία	280
Διεθνής μετανάστευση.....	286
Παγκόσμιες πόλεις	291
Κοσμοπολιτισμός και τοπικισμός.....	297
Κοινωνικές ταυτότητες αποσυνδεδεμένες από συγκεκριμένη επικράτεια	303
Συμπέρασμα	305
8. Συμπέρασμα: διασπορά, τα είδη της και το μέλλον τους	311
Συγκρίνοντας περιπτώσεις διασποράς.....	315
Συγγενή φαινόμενα	326
Αρνητικές αντιδράσεις στην ανάπτυξη της διασποράς....	333
Τελικές παρατηρήσεις	336
Βιβλιογραφία.....	343
Ευρετήριο	359

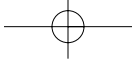

Σημείωμα για τη νέα εκδοτική σειρά

Η θεμελίωση θεσμικών τρόπων προαγωγής της επιστημονικής έρευνας, αλλά και της ευρύτερης χρησιμοποίησής της στον τομέα της πολιτικής δράσης, είναι πάντοτε ένα σημαντικό γεγονός. Με τη δημοσίευση του βιβλίου του Robin Cohen, το «Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς» εγκαινιάζει μια νέα και φιλόδοξη σειρά δημοσίευσης μελετών της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας για θέματα που εμπίπτουν στον κύκλο των στοχαστικών του ενδιαφερόντων.

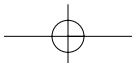
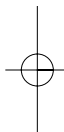
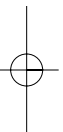
Ευελπιστούμε ότι η δημοσίευση θα αποτελέσει την αφετηρία μιας γνωστικής προσπάθειας που θα εμπλουτιστεί στο μέλλον και με πλείστα εξίσου σημαντικά δημοσιεύματα στο ερευνητικό πεδίο της Μετανάστευσης και της Διασποράς. Η ερευνητική δραστηριότητα στους δύο αυτούς τομείς, που αναπτύσσονται με έντονο ρυθμό, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τον εμπλουτισμό των γνώσεών μας και τη διαμόρφωση αποτελεσματικής πολιτικής στις δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα η οποία, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, έχει μετατραπεί από παραδοσιακή χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Τέτοια πολυδιάστατα φαινόμενα απαιτούν βαθιά, διεπιστημονική γνώση ως προς τα αίτια και τις επιδράσεις τους, γνώση που αποκτάται από τη διεθνή βιβλιογραφία, τη θεωρητική θεμελίωση και την εμπειρική έρευνα.

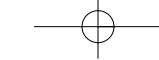
Το «Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς» ιδρύθηκε τον Οκτώβριο 2000 (ΠΔ 292/2000), είναι ενταγμένο στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας

12 Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών και αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση εκπαιδευτικών και ερευνητικών αναγκών σε αυτό το γνωστικό αντικείμενο. Επιδιώκει, επίσης, τη σύνδεση της πανεπιστημιακής έρευνας με το κοινωνικό γίγνεσθαι και την ανάπτυξη ενός γόνιμου διαλόγου μεταξύ της ειδικής επιστημονικής κοινότητας και μη κυβερνητικών οργανώσεων και εθνικών και υπερεθνικών φορέων για ζητήματα Μετανάστευσης και Διασποράς.

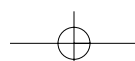
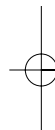
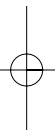

Πρόλογος

Ο πρώτος κύκλος μεταφράσεων κλασικών κειμένων της διεθνούς βιβλιογραφίας από το Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς (Ε.Μ.ΜΕ.ΔΙΑ.), πάνω σε θέματα που άπτονται του γνωστικού τομέα της επιστημονικής του ενασχόλησης, υλοποιείται με το γνωστό έργο του Robin Cohen, *Η Παγκόσμια Διασπορά (Global Diasporas)*. Με την αμέριστη συμπαράσταση του εκδοτικού οίκου Β. Παπαζήση και τη μεταφραστική εργασία της Τ. Πλυτά, γίνεται τώρα πνευματικό κτήμα της ομάδας των Ελλήνων και των Ελληνίδων που ενδιαφέρονται για τα σχετικά ζητήματα. Απευθύνεται δε στα μέλη της ομάδας που βρίσκονται σε ακαδημαϊκά ιδρύματα ή ερευνητικά κέντρα, δημόσιες υπηρεσίες ή διεθνείς οργανισμούς, μη κυβερνητικές οργανώσεις ή θεσμικούς φορείς ή, τέλος, στους συλλόγους των ιδίων των ατόμων που συγκροτούν τις ομάδες της σύγχρονης παγκόσμιας διασποράς. Εκείνο που έχει πρωταρχική σπουδαιότητα είναι ότι το πολυπληθές αυτό ακροατήριο θα βρει στο βιβλίο του Cohen έναν άκρως επίκαιρο και πολυδιάστατο προβληματισμό που θα το βοηθήσει σημαντικά.

Η κριτική ματιά της πραγματολογικής ανάλυσης του συγγραφέα, βασισμένη στα εμπειρικά δεδομένα που με προσοχή συνέλεξε και παραθέτει, δεν είναι το μοναδικό στοιχείο της θετικής μας αξιολόγησης για την επιλογή του βιβλίου αυτού. Πλέον κρίσιμο για τον αναγνώστη ή την αναγνώστριά του *Η Παγκόσμια Διασπορά* θεωρήσαμε πως είναι το θεωρητικό πλαίσιο ερμηνείας των φαινομένων που μας παρέχει ο Cohen στο πόνημά του. Αφού κατηγοριοποιήσει σε ενότητες τα διάφορα ρεύματα της διασποράς ανά την υφήλιο, με κριτήριο τον τοπικό τους προσδιορισμό ή, αν προτιμάτε, τον χώρο προέλευ-

σης (π.χ. Εβραίοι, Αρμένιοι, Κινέζοι), και εξετάσει συνοπτικά αλλά με συστηματικό και περιεκτικό τρόπο τη διαχρονική τους εξέλιξη, επιχειρεί στη συνέχεια μια συνολική αποτίμησή τους στη δική μας εποχή της παγκοσμιοποίησης. Να τονισθεί με έμφαση ότι η ερευνητική δουλειά του Cohen χαρακτηρίζεται από μια σπάνια ιστορική γνώση για τα προβλήματα τα οποία μελετά στις λεπτομερειακές τους εκφάνσεις.

Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει: πρώτο, ο Cohen δίνει ιδιαίζουσα βαρύτητα στο πλέγμα των παραγόντων που υπήρξαν οι γενεσιουργοί λόγοι δημιουργίας εκάστης κατηγορίας διασποράς. Δεύτερο, επιχειρεί να καταγράψει τις μορφές που πήρε η κάθε μια από αυτές τις κατηγορίες σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια. Τρίτο, κάνει συχνά χρήσιμες αντιπαραθέσεις των διαφορών τους, έτσι ώστε να γίνουν πλήρως κατανοητές οι ιδιαιτερότητες κάθε κατηγορίας. Τέταρτο, αναπτύσσει μια φαινομενολογία της διασποράς, όπου εκτίθενται αφενός οι προσλήψεις του κόσμου από τα υποκείμενα των ιδίων των ομάδων και αφετέρου η άκρως ενδιαφέρουσα νοηματική κατασκευή της πραγματικότητας που αναγκάζονται να κάνουν εκτός των φυσικών-τοπικών ορίων του πολιτισμικού συστήματος του τόπου καταγωγής τους. Πέμπτο, οι βιβλιογραφικές πηγές του έχουν πολυδιάστατο χαρακτήρα. Εκτός από τις συνεχείς και συστηματικές αναφορές στα καταστατικά ιδεολογικά κείμενα της ιστορίας των ομαδοποιήσεων της διασποράς, ο Cohen παραθέτει τόσο τα κλασικά συγγράμματα της λόγιας ενασχόλησης με τη διασπορά γενικά, όσο και τις επιμέρους επιστημονικές μελέτες εκάστης κατηγορίας ειδικότερα. Έκτο, παρέχει μια παράλληλη καταγραφή υποκειμενικών βιωμάτων των ατόμων της διασποράς, η οποία αυξάνει την κατανόηση των σχετικών θεμάτων. Δεν αποστασιοποιείται, δηλαδή, μόνο σε αντικειμενικές καταγραφές. Από αυτή τη σκοπιά, το βιβλίο του Cohen συνεχίζει την καθιερωμένη στους κοινωνιολογικούς κύκλους παράδοση της Σχολής του Σικάγο, η οποία θεμελιώνεται με το μνημειώδες έργο των W. I. Thomas και F. Znaniecki για τους

πολωνούς μετανάστες τη δεύτερη δεκαετία του εικοστού αιώνα. Έβδομο, η γραφή του Cohen εμπλουτίζεται συχνά από κείμενα εντύπων που έχουν δημοσιεύσει τα αντιπροσωπευτικά όργανα των συλλόγων της διασποράς στα διάφορα στάδια της παραγμένης ιστορίας τους, καθώς επίσης και από αποσπάσματα ανεκτίμητης αξίας λογοτεχνικών έργων που ασχολούνται με την ιστορική τους πορεία σε ξένους τόπους. Τα πρώτα μας δίνουν αυτό που ο συγγραφέας αποκαλεί 'πραγματιστικό έλεγχο' ή, αν προτιμάτε, 'επιβεβαίωση της πραγματικότητας', με την έννοια ότι πιστοποιούν, μέσα από δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις και σχόλια, την αλήθεια για τα γεγονότα ή ελέγχουν την ακρίβεια των όποιων ισχυρισμών έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί από τα ίδια τα μέλη της διασποράς. Τα δεύτερα μας επιτρέπουν να διεισδύσουμε στα άδυτα του ψυχισμού των μελών τους και να δούμε, μέσα από τη λογοτεχνική περιγραφή των ποικίλων θεμάτων, τη σημασία των μυθοπλασιών που αναπτύσσονται για τα αίτια της διασποράς και τις συνέπειες της και, γιατί όχι, να βοηθηθούμε στην αποκωδικοποίηση της κοσμοθεώρησής τους. Όγδοο, οι οξυδερκείς κρίσεις του Cohen ανοίγουν νέους ορίζοντες στην εκτίμηση, από τη μία μεριά, των πρακτικών πλευρών της διασποράς και, από την άλλη, των οργανωτικών της μετασχηματισμών σε τύπους συλλογικής δράσης και κοινωνικά κινήματα. Ένατο, χρήσιμη είναι η συζήτηση που γίνεται για τη μειονοτική παρουσία των ομάδων διασποράς σε ετερογενείς κοινωνικοπολιτισμικές περιοχές γιατί, από τη μια μεριά, εκτίθενται οι πολλαπλές πλευρές των πρακτικών ζητημάτων που τις απασχολούν ενώ, από την άλλη, διερευνώνται οι φανερές και μυστικές πληγές της υποτέλειας που προξενεί η μειονοτική τους εξάρτηση. Περισσότερο αναγκαία για την ιστορική μας μνήμη, θα έλεγε κανείς πως είναι η παράθεση της εφιαλτικής μαζικής αντιμετώπισης των ομάδων της διασποράς με ολοκαυτώματα, διωγμούς, εκκαθαρίσεις, περιθωριοποιήσεις, στιγματισμούς και όλες τις άλλες ενέργειες του ρατσιστικού αρνητισμού του ανθρωπισμού μας. Τέλος, δέκατο, πολύ βοηθητικές

είναι οι απόπειρες ταξινόμησης μέσα στη δυναμική συγκρότηση των ομάδων της διασποράς, αφού μας επιτρέπουν να ξεπεράσουμε τις χωρίς νόημα υπεραπλουστευτικές γενικεύσεις των τυποποιημένων προκαταλήψεων και να δούμε τη διαφοροποίηση σαν θεμελιακό άξονα του κοινωνικού μας βίου.

Όπως ήδη προαναφέραμε, στα καταληκτικά δύο κεφάλαια του βιβλίου ο Cohen συζητάει με κριτική διάθεση τα θέματα της σύγχρονης προβληματικής για τη νεωτερικότητα, κυρίως μετά τις καταλυτικές της επιδράσεις στη διεθνή οικονομία και στις διεργασίες της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, βασισμένος στη διεύρυνση της γνωστικής (προ)οπτικής που του έδωσε η επισκόπηση της διασποράς, εξετάζει τα νέα πρότυπα της διεθνούς μετανάστευσης, την ιδέα των “παγκόσμιων πόλεων”, τη διαλεκτική συνάρτηση του κοσμοπολιτισμού με τον τοπικισμό και την αποσύνδεση της κοινωνικής ταυτότητας από την επικράτεια ή, γενικά, τα εδάφη μιας ομάδας. Μας παρέχει ακόμη, εν κατακλείδι, τρία κρίσιμα για τη δυναμικότητα μιας ευρύτερης σύλληψης της “διασποράς” εξηγητικά σχήματα: (α) την τυποποίησή της σε πέντε κατηγορίες, τις οποίες συζητάει ήδη στα προηγούμενα κεφάλαια, αλλά κάνει τη συγκριτική παρουσίασή τους στο τέλος με μια μεταφορικά ευφυή “ανθοκομική” ταξινόμηση· (β) την επίσης συγκριτική αντιπαράθεση των εννέα, κατά τη γνώμη του, κύριων γνωρισμάτων της “διασποράς”· και (γ) τη μνεία τριών συναφών φαινομένων, που εκείνος θεωρεί πως είναι οι παγκόσμιες θρησκείες, οι συνοριακά απροσδιόριστες πολιτισμικές καταστάσεις και οι ποικιλότροπα απομονωμένες εθνοτικές ομάδες. Στο σημείο αυτό, είναι αναγκαίο να τονισθεί πως ο Cohen δέχθηκε επικρίσεις για την υπέρμετρα, κατά τη γνώμη κάποιων ειδικών, διευρυμένη οριοθέτηση της έννοιας της διασποράς. Μολονότι θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει μερικώς δικαιολογημένη τη σχετική ένσταση των μελετητών του ίδιου θέματος, γεγονός παραμένει ότι η διεύρυνση την οποία επιχείρησε οφείλεται στην προσπάθεια του να σχηματοποιήσει θεωρητικά όλο το φάσμα του εννοιολογικού

πλέγματος της “διασποράς”, όπως αυτό αποτυπώνονταν στον επιστημονικό χάρτη που εκείνος προσπαθούσε να κατασκευάσει από τα στοιχεία της εμπειρικής πραγματικότητας. Τα επιστημολογικά προβλήματα είναι συχνά αποτέλεσμα της δυσκολίας μας να χειριστούμε το πολυσχιδές εμπειρικό υλικό και όχι ένδειξη αδυναμιών της καθόλου θεωρητικής μας σύλληψης του κόσμου των ανθρώπων και των σχέσεων τους.

Πέρα, όμως, από αυτά τα συνοπτικά δοσμένα σχόλια, πρέπει να υπογραμμισθεί εδώ ότι ο Cohen γράφει σε μια γλώσσα καταληπτή η οποία δεν αλλοτριώνει το αναγνωστικό του κοινό με πολλούς τεχνητούς όρους που να δημιουργούν μια ψευδεπίγραφη επιστημοσύνη. Δεν χρειάζεται, άλλωστε, παρόμοια τεχνάσματα. Με δεδομένη την τεράστια σημασία που έχει πάρει το θέμα του βιβλίου του και με το κύρος του παγκόσμια αναγνωρισμένου κοινωνικού επιστήμονα, μπορεί να αναλύει και να ερμηνεύει το εμπειρικό υλικό του δίχως σοφιστείες. Είναι εντυπωσιακή η ικανότητά του να κατανοεί και να αποδίδει πιστά τις ιδιαιτερότητες των κατηγοριών της “διασποράς”. Αυτό προϋποθέτει, εκτός από την ιστορική ευρυσμάθεια, και μian αυξημένη θεωρητική δυνατότητα της σκέψης που του επιτρέπει να μην αστοχεί ούτε στην αξιολόγηση των δεδομένων, αλλά ούτε και στην εννοιολογική μορφοποίηση τους σε ορθολογικά σχήματα. Θα ήταν άστοχο να μην σημειωθεί εδώ η παράδοξη απουσία της “ελληνικής διασποράς”. Αυτό οφείλεται μάλλον σε εκδοτικούς προγραμματισμούς και στο τεράστιο φάσμα της ιστορίας της. Ούτως ή άλλως, η Οδύσσεια των Ελλήνων θα χρειαζόταν μια πολύτομη επιστημονική “Οδύσσεια”.

Το ερμηνευτικό σχήμα του Cohen προσφέρει ένα ικανοποιητικό πλαίσιο ερμηνείας της Διασποράς και, συνεπώς, και της ελληνικής διασποράς, όχι μόνο στη σύγχρονη εκδοχή της αλλά και στη διαχρονική της εξέλιξη που εκτείνεται στα βάθη της ιστορίας.

Κατά τον αποικισμό της αρχαϊκής περιόδου αναζητούνται από τους αποίκους νέα καλλιεργήσιμα εδάφη και ορυκτός

πλούτος, «αγροτική μετανάστευση», ενώ κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους οι λόγοι αποδημίας είναι περισσότερο γεωστρατηγικοί. Και στις δύο περιπτώσεις αναπτύσσονται στενοί δεσμοί μεταξύ Μητρόπολης και Αποικίας. Αργότερα, από τα μέσα του 18ου ως και τον 19ο αιώνα, η ελληνική διασπορά προσλαμβάνει γνωρίσματα «εμπορικής μετανάστευσης» και συμβάλλει αποφασιστικά στην οργάνωση και την επιτυχή έκβαση του απελευθερωτικού αγώνα εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Η σημερινή ελληνική διασπορά συγκροτείται από δύο τμήματα. Το πρώτο, η «σύγχρονη διασπορά», δημιουργήθηκε από τα μεγάλα αποδημικά ρεύματα (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), κυρίως από την επικράτεια του νεοελληνικού κράτους και το δεύτερο, η «ιστορική διασπορά», από διάφορα περιφερειακά ιστορικά γεγονότα. Τα δύο αυτά τμήματα σχηματίζουν μία από τις σημαντικότερες διεθνώς διασπορές, τουλάχιστον ποσοτικά, καθώς το μέγεθος της εκτιμάται στο 1/3 του ελληνικού έθνους. Διάσπαρτη σε όλα τα κράτη της γης, αλλά με μεγάλες συγκεντρώσεις στις ΗΠΑ, την Αυστραλία, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και τον Καναδά, η διασπορά αυτή προκαλεί πολυδιάστατες επιδράσεις στις χώρες υποδοχής της και στο Εθνικό Κέντρο (Ελλάδα, Κύπρο). Ανάμεσα στα μέλη της, μεταξύ των μελών της και των υποκειμένων της χώρας προέλευσης, αλλά και της Πατρίδας, αναπτύσσονται πολυσχιδείς σχέσεις, η επονομαζόμενη «ενδοεθνοτική επικοινωνία». Παρόμοιες σχέσεις διαμορφώνονται και με τα υποκείμενα των χωρών υποδοχής που, συνολικά, γεφυρώνουν το τοπικό με το παγκόσμιο (transnationalism).

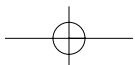
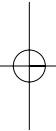
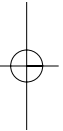
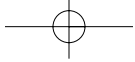
Με το ερμηνευτικό σχήμα του Cohen –τα εννέα «κοινά χαρακτηριστικά» της έννοιας «διασπορά», που ευφυώς παραθέτει στο παρόν έργο–, εξηγείται ικανοποιητικά η συμπεριφορά της ελληνικής διασποράς, όπως άλλωστε και των άλλων περιπτώσεων διασποράς (εβραϊκής, αρμενικής, κ.λπ). Επιτρέπει δε την πρόβλεψη ότι στη φάση παγκοσμιοποίησης της

οικονομικής και κοινωνικής ζωής που διανύουμε, η σημασία της διασποράς ως πολυδιάστατου κοινωνικού φαινομένου θα αυξηθεί και θα αποτελεί πρόκληση για την άσκηση πρακτικής πολιτικής και για τη μελέτη της από την ειδική επιστημονική κοινότητα.

Βιβλιογραφία

- Clogg R. (επιμ.), *The Greek Diaspora in the twentieth century*, McMillan Press, Houndsmill 1999
- Constas D. - Platias Ath., *Diasporas in World Politics: The Greeks in Comparative Perspective*, McMillan, Houndsmill 1993
- Konstantinou Ev., *Griechische Migration in Europa*, Peter Lang, Φρανκφούρτη 2000
- Sheffer G., *Modern Diasporas in International Politics*, St. Martins Press, Νέα Υόρκη 1986
- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας, *Ο Ελληνισμός της Διασποράς*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1998

Νικόλαος Τάτσης
Αντώνης Κόντης

Επιλύοντας το παράδοξο του Οδυσσέα

Πρόλογος του συγγραφέα στην ελληνική έκδοση

Αποτελεί τιμή για έναν συγγραφέα να μεταφράζεται το έργο του, αλλά είναι ιδιαίτερη τιμή για εμένα που το βιβλίο μου για την παγκόσμια διασπορά εκδίδεται στα ελληνικά. Όπως γνωρίζουν οι αναγνώστες μου, η λέξη διασπορά είναι ελληνική και, όπως και για πολλές άλλες έννοιες στη φιλοσοφία, στην πολιτική, στα μαθηματικά και στην κοινωνική θεωρία, είμαστε υποχρεωμένοι στις ελληνικές παραδόσεις και ιδέες. Είναι πιθανό κάποιοι να πουν ότι έχω διευρύνει ή και διαστρέψει την έννοια της διασποράς τόσο πολύ ώστε να αδικώ την αρχική της σημασία — έχω, πράγματι, συναντήσει αυτή την αντίδραση από έλληνες φίλους. Απαντώντας, οφείλω να επισημάνω τρία σημεία:

- Εάν πιστεύετε ότι έχω “ασελήσει”, σας παρακαλώ να συμβουλευτείτε τον κατάλογο οποιασδήποτε μεγάλης δημόσιας βιβλιοθήκης για να δείτε πόσο ευρέως έχει χρησιμοποιηθεί ο όρος και σε πόσες κοινωνικές ομάδες αποδίδεται τώρα. Για παράδειγμα, τον Νοέμβριο του 2002, η βιβλιοθήκη του αμερικανικού Κογκρέσου (www.loc.gov), αναφέρει 1576 τίτλους που περιέχουν ως λέξη-κλειδί τη “διασπορά”. Μάλιστα, κάποιοι μελετητές όπως η Floya Anthias, δυσανασχετούν θεωρώντας ότι η λέξη επαναλαμβάνεται τόσο ώστε να χάνει το νόημά της. Επίσης, ο Donald Akenson, υποστήριξε ότι η “διασπορά” έχει μετατραπεί σε “μεγάλο γλωσσολογικό ζιζάνιο” (και τα δύο, Satzewich 2002:14).
- Προσπάθησα, στο έργο μου, να συλλάβω μια ποικιλία από χαρακτηριστικά και νοήματα ακολουθώντας τους ιδεό-

τυπους του Weber και παραμένοντας, κατά το δυνατόν, κοντύτερα στην αρχική έννοια. Η διασπορά δεν αφορά μόνον τη μετανάστευση και την εθνοτική ταυτότητα αλλά εξακολουθεί να αναφέρεται, και μάλιστα με τρόπο καίριο, στη *σχέση* μεταξύ της πατρίδας και της ξενιτιάς, μεταξύ του σημείου καταγωγής και του σημείου προορισμού.

- Επειδή, σήμερα, αυτή η σχέση είναι πολύ ευκολότερη λόγω της οικονομικότερης διεθνούς μετακίνησης, του τηλεφώνου και του διαδικτύου, οι διεθνικές αποστάσεις έχουν μικρύνει, τόσο στην πραγματικότητα (λόγω αυτού που αποκαλείται συμπίεση του χωροχρόνου) όσο και εικονικά. Μπορεί μια ελληνο-αυστραλιανή οικογένεια τρίτης γενιάς να είναι περισσότερο αυστραλιανή από ό,τι ελληνική, ωστόσο είναι σαφώς πιθανότερο σήμερα να έχει κανείς διπλή ή πολλαπλή ταυτότητα από ό,τι στις αρχές του περασμένου αιώνα, όταν μια οικογένεια που μετανάστευε αγόραζε ένα απλό εισιτήριο (και όχι μετ' επιστροφής) για μια νέα χώρα.

Σε έναν κόσμο περίπλοκο, γεμάτο αβεβαιότητες, ακόμη και φόβο, είναι καθηγουχαστικό να εκφράζει κανείς μια γνωστή και οικεία ταυτότητα – με τη θαλπωρή μιας ευρείας οικογένειας και την οικειότητα μιας κοινής θρησκείας, μιας κοινής γλώσσας και ενός κοινού τρόπου ζωής. Η κατασκευή, ωστόσο, μιας εθνότητας που είναι περικλειστή σαν τούνελ είναι εξίσου επικίνδυνη με το να μην έχει κανείς καθόλου εθνοτική ταυτότητα. Οι ορίζοντες και οι ευκαιρίες στενεύουν και η ομάδα ενδέχεται να γίνει στόχος φθόνου, στερεοτύπων και διακρίσεων, ακόμη και βίας. Η προσαρμοστική συμπεριφορά που πρέπει να έχει μια ομάδα για να ανταποκριθεί στις ανάγκες ενός περίπλοκου κόσμου, είναι να διατηρήσει την εθνοτική της ταυτότητα και, *ταυτόχρονα*, να καθιερώσει διεθνικούς και διαπολιτισμικούς δεσμούς, κατ' αρχάς, με ομάδες που έχουν κοινή καταγωγή και κοινά χαρακτηριστικά και, ακολούθως, ευρύτερα. Αυτή η στρατηγική, αυτό το παιχνίδι ζωής, μπορεί να αποκληθεί “κοσμικός” ή “καθημερινός κοσμοπολιτισμός”.

Και πάλι, η ετυμολογία μας οδηγεί σε ένα άλλο πλαίσιο, που και αυτό δεν εκπλήσσει. Με τη λέξη κοσμοπολιτισμός επιστρέφουμε, για μία ακόμη φορά, στην αρχαία Ελλάδα, παρότι οι παλαιότεροι υποστηρικτές του κοσμοπολιτισμού ήταν συχνά *μέτοικοι*, μη πολίτες μάλλον, παρά Αθηναίοι. Υπέστησαν κριτική από μια μορφή του βεληνεκούς του Ομήρου, ο οποίος κατέκρινε όσους ήταν “εκτός φυλής” και “ανέστιοι”. Και όμως, ο ανθεκτικότερος ήρωας του Ομήρου, ο Οδυσσέας, υμνεί εκείνον που αναζητεί την περιπέτεια και τις ευκαιρίες και εκτιμά το ανοίκειο και το περίεργο. Σε αυτό το πρωιμότερο από τα φιλολογικά παραδείγματα διακρίνουμε την ισχυρή ένταση μεταξύ της συναρπαστικής, ερεθιστικής, ακόμη και διεγερτικής ελκυστικότητας του εξωτικού και του αγνώστου και της αντίστροφης επιθυμίας για τη στήριξη, την παρηγοριά και τη θαλπωρή του τοπικού και του οικείου. Ας αποκαλέσουμε, μάλλον περιπαιχτικά, αυτές τις αντιφατικές έλξεις το “παράδοξο του Οδυσσέα”.

Υπάρχουν, φυσικά, πολλές άλλες πλευρές της διασποράς και δεν είναι εδώ ο χώρος να επαναλάβω την επιχειρηματολογία που παρατίθεται αλλού στο βιβλίο. Προσπαθώντας όμως να εξηγήσω γιατί η έννοια της διασποράς είναι τόσο ελκυστική σε τόσο πολλές ομάδες (όχι μόνον στους Έλληνες και στους Εβραίους, στους Αρμένιους και στους Αφρικανούς), διατυπώνω την άποψη ότι, σε κοινωνικό επίπεδο, η “διασπορά” επιλύει το παράδοξο του Οδυσσέα. Αντιμέτωπες με την ανασφάλεια, τον κίνδυνο και τις αντιξοότητες, πολλές κοινωνικές ομάδες επιδιώκουν τόσο να στραφούν προς τα μέσα όσο και προς τα έξω, να είναι εθνοτικές αλλά και διεθνικές, να είναι τοπικές αλλά και κοσμοπολίτικες. Το ζήτημα, επομένως, δεν είναι τόσο το κατά πόσον η έννοια της διασποράς έχει χρησιμοποιηθεί κατάλληλα ή έχει υποστεί κατάχρηση, αλλά ποια λειτουργία υπηρετεί για τις πολλές εθνοτικές ομάδες που την έχουν υιοθετήσει. Με λίγα λόγια, για καλό ή για κακό, οι αρχαίοι Έλληνες εκτόξευσαν αυτό το εννοιολογικό σκάφος και ενδέχεται κάποιος να θέλουν να απωθήσουν ό-

λους τους πρόσφατους επιβάτες. Και όμως, εκείνοι που επιβιβάζονται απρόσμενα είναι πολλοί, είτε μας αρέσει είτε όχι. Οι μελετητές της διασποράς, επομένως, εάν πρόκειται να κατανοήσουν τον όρο, πρέπει να προσπαθήσουν να αναγνωρίσουν την ισχύ και την πανταχού παρουσία του.

Robin Cohen,
καθηγητής Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστήμιο του Warwick
και κοσμήτορας Ανθρωπιστικών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο του Cape Town (2001-2004).

Αναφορές: Satzewich, Vic (2002) *The Ukrainian diaspora*,
Λονδίνο: Routledge.

Ευχαριστίες: ευχαριστώ θερμά τους καθηγητές Νίκο Τάτση και Αντώνη Κόντη και τη δόκτορα Ηλέκτρα Πετράκου καθώς και τη μεταφράστρια αυτού του βιβλίου, Τίνα Πλυτά, που διευκόλυναν την παραγωγή αυτής της έκδοσης.